

- linii teoretycznej, polegającej na przekonaniu o możliwości demokratycznej transformacji Wspólnoty (lata 1962-1969). Etap ten rozpoczyna się wystąpieniem Amendoli i towarzyszą mu usilne próby pozyskania zwolenników tej polityki w innych partiach komunistycznych;
- c) okres partycypacji krytycznej (lata 1969-1973), w czasie którego partia uczestniczy w pracach Parlamentu Europejskiego, nie rezygnując z krytyki oblicza Wspólnoty;
- d) okres partycypacji konstruktywnej (od 1973 roku), w czasie którego aktywnie uczestnicząc w pracach Wspólnoty WPK osłabia krytykę jej funkcjonowania, staje programowo na zbieżnym z poglądami „demokratycznych socjalistów” stanowisku w kwestii budowy zjednoczonej politycznie i gospodarczo Europy. Na płaszczyźnie wewnętrznej w okresie tym partia reprezentuje doktrynę „kompromisu historycznego”, na płaszczyźnie międzynarodowej jest usilną zwolenniczką „eurokomunizmu” jako doktryny — jej zdaniem — odpowiedniej dla ruchu komunistycznego w wyemancypowanej spod wpływów amerykańskich i radzieckich Europie zachodniej. Towarzyszy temu rosnąca niewiara w zdolność państwa narodowego do rozwiązania podstawowych problemów, które przed nim stoją, a w ślad za tym akceptacja podstawowego kanonu „europeizmu” — utworzenia silnej władzy ponadnarodowej kosztem pewnych elementów suwerenności państw członkowskich.
- Lata 80-te pokażą zapewne, na ile linia ta potwierdzi się i sprawdzi w praktyce.

Piotr Radzikowski

NOWE PRAWO O OBYWATELSTWIE BRYTYJSKIM *

W dniu 30 października 1981 królowa Elżbieta II podpisała uchwaloną wcześniej przez parlament nową ustawę o obywatelstwie brytyjskim (*British Nationality Act*). Weszła ona w życie z dniem 1 stycznia 1983 r. zastępując obowiązującą uprzednio ustawę z 1948 r. Zmiana ta była postulowana już od dawna z dwóch zasadniczych względów: po pierwsze nastąpił rozpad dawnego Imperium Brytyjskiego, po czym na gruncie obowiązującej ciągle ustawy z 1948 roku wydane zostały ustawy imigracyjne, które ograniczały prawo pewnych kategorii obywateli brytyjskich do wjazdu do Wielkiej Brytanii (co z kolei powodowało, że często wysuwano zarzut pogwałcenia przez ustawodawcę praw obywatelskich); po drugie zaś wynikała konieczność określenia, które kategorie obywateli brytyjskich, określone w ustawie z 1948 r., uzyskują pełnię praw przewidzianych w Traktacie Rzymskim z 1957 r. dla obywateli państw członkowskich EWG. Chodziło zatem generalnie o dostosowanie pewnych fikcji i sentymentów związanych z istnieniem Im-

* Do opracowania niniejszego komentarza wykorzystano następującą literaturę: A. Dummett, *Citizenship and Nationality*, London 1976; McDonald, Blake, *The New Nationality Law*, London 1982; I. Stanbrook, *British Nationality. The New Law*, London 1982; P. Tucker (ed.), *Citizenship of the United Kingdom and Colonies. What Registration means to you?*, London 1974; C. Parry, *British Nationality*, London 1951; Ch. Blake, *Citizenship, Law and the State: The British Nationality Act 1981*, „The Modern Law Review” 45 (1982), s. 179; R. M. White, F. J. Hampson, *What is my Nation? Who talks of my nation? The British Nationality Act 1981*, „The International and Comparative Law Quarterly” 30 (1981), No 1, s. 849; M. Jones, *The British Nationality Act 1948*, „British Yearbook of International Law” 1948 oraz J. Cuthbert, *Nationality and diplomatic Protection. The Commonwealth of Nations*, Leiden 1969.

perium, a następnie *Commonwealthu*, do wymogów współczesnej sytuacji politycznej i prawnej na świecie.

Institucja obywatelstwa przeszła w Wielkiej Brytanii podobną ewolucję, jak w innych państwach europejskich. Już w 1204 r. pojawiło się w prawie angielskim rozróżnienie na dwie kategorie: poddanych brytyjskich (*British subjects*) i cudzoziemców (*aliens*). Podział ów oparty był na feudalnej koncepcji podporządkowania jednostki monarsze (*allegiance*). Konstrukcja ta pociągała za sobą istotne konsekwencje. Przede wszystkim naturalizacja należała do dyskrecyjnych prerogatyw monarchy; od decyzji wydawanych w jego imieniu przez właściwego ministra zainteresowani nie mogli odwoływać się do sądu. Wszyscy obywatele byli traktowani jednakowo jako poddani brytyjscy, przy czym stopniowo pojęcie to objęło również mieszkańców kolonii.

Status obywatela brytyjskiego początkowo nie był regulowany w jednym, kompleksowym akcie prawnym. Pierwsza ustawa o obywatelstwie została uchwalona przez parlament w 1914 r. (*British Nationality and Status of Aliens Act*), a następnie uzupełniona ustawą z 1943 r. Akt ten składał się z trzech części: pierwsza obejmowała definicje, druga dotyczyła naturalizacji (ta część ustawy w założeniu miała obowiązywać w dominiach tylko wtedy, gdy odpowiednie organy dominialne podjęły odpowiednią decyzję — co zresztą wszystkie uczyniły), trzecia wreszcie określała sposoby nabycia i utraty obywatelstwa. Podstawowym sposobem nabycia obywatelstwa było urodzenie na terytorium brytyjskim (zasada *ius soli*), z możliwością pewnych odstępstw na rzecz zasady *ius sanguinis*. Utrata statusu poddanego brytyjskiego mogła nastąpić w przypadku utraty przez Wielką Brytanię suwerenności nad określonym terytorium (sukcesji państw), dobrowolnego przyjęcia obywatelstwa innego państwa, a w przypadku kobiet poprzez małżeństwo z cudzoziemcem, jeżeli nabywały obywatelstwo męża.

W okresie międzywojennym doszło do istotnych zmian politycznych w systemie Imperium Brytyjskiego. Powstał system dominiów, które stopniowo dążyły do uzyskiwania coraz szerszych kompetencji. Ukoronowaniem tych starań były postanowienia konferencji imperialnej w 1930 r. oraz tzw. statuty westminsterskie z 1931 r., uznające pełnię kompetencji legislacyjnej dominiów. Oznaczało to z jednej strony uznanie wydanych wcześniej aktów o obywatelstwie dominiów, dotyczących odrębnego obywatelstwa na płaszczyźnie prawa wewnętrznego (kanadyjski *Canadian National Act* z 1921 r., najdalej idący *Irish Nationality Act* z 1922 r. oraz południoafrykański *Union Nationality and Flags Act* z 1927 r.), z drugiej strony zaś aprioryczne uznanie ustawodawstwa wydawanego przez dominia w następnych latach. Kolejne ustawy, wydane na bazie statutów westminsterskich (*Irish Nationality and Citizenship Act* z 1935 r., *Canadian Nationality Act* z 1946 r.), zerwały z zasadą jednolitego wspólnego statusu poddanego brytyjskiego (*British subject*) na płaszczyźnie międzynarodowej. Ponieważ równocześnie rozpoczął się proces dekolonizacji Imperium (uzyskanie niepodległości przez Burmę i Indie w 1947 r.), zaszła konieczność wydania przez Wielką Brytanię aktu prawnego regulującego zagadnienia obywatelstwa, uwzględniającego te zmiany, a jednocześnie obejmującego wspólny status w ramach *Commonwealthu*. Odpowiednia ustawa (*British Nationality and Status of Aliens Act*) została wydana w 1948 r. Ustawa ta podzieliła obywateli brytyjskich (*British nationals*) na kilka kategorii, przy czym rozróżnienie to ma szczególne znaczenie na płaszczyźnie wewnętrznej. Kategorie te to: poddani brytyjscy (*British subjects*), zwani także obywatelami Brytyjskiej Wspólnoty Narodów (*Commonwealth citizens*), oraz osoby pozostające pod opieką Wielkiej Brytanii (*British protected persons*), tj. mieszkańcy protektoratów.

Poddani brytyjscy dzielili się z kolei na obywateli Zjednoczonego Królestwa i Kolonii (*Citizens of the United Kingdom and Colonies*) oraz tzw. *British subjects without citizenship*, to jest osoby będące poddanymi brytyjskimi, które nie nabyły jednocześnie obywatelstwa żadnego z państw *Commonwealthu* wg ich prawa wewnętrznego (dotyczyło to np. Azjatów w Afryce Wsch.). Ustalono zasadę, że każdy poddany brytyjski może w uproszczony sposób uzyskać obywatelstwo Zjednoczonego Królestwa i Kolonii.

Uzupełnieniem tej ustawy był, wydany po wystąpieniu Irlandii z *Commonwealthu* w 1949 r., *Ireland Act*, który stanowił, że jakkolwiek Republika Irlandii przestała być dominium brytyjskim, nie stała się ona jednak przez to zagranicą (*foreign country*) w rozumieniu ustawodawstwa brytyjskiego, w związku z czym znaczna część obywateli irlandzkich zachowała wg ustawodawstwa Wielkiej Brytanii obywatelstwo brytyjskie. Podstawą wydania tego aktu było nieuznanie przez Wielką Brytanię secesji Irlandii. Ze swej strony Irlandia stała konsekwentnie na stanowisko swej odrębności (wspomniane wyżej ustawy z 1922, 1935 r., a także aktualnie obowiązujący *Irish Citizenship Act* z 1956 r.).

Wspólny dla wszystkich państw Wspólnoty status poddanego brytyjskiego był utworzony w zasadzie na bazie obywatelstw poszczególnych państw członkowskich. W rezultacie obywatele *Commonwealthu* posiadali podwójne obywatelstwo: będąc poddanymi brytyjskimi byli jednocześnie obywatelami poszczególnych państw (jednocześnie jednak tylko 5 państw *Commonwealthu* poza Wielką Brytanią dopuszczało możliwość podwójnego obywatelstwa). Ponieważ obywatele *Commonwealthu* byli generalnie upoważnieni do posiadania paszportu brytyjskiego, powodowało to liczne trudności w związku z zakresem jurysdykcji personalnej, ekstradycją, obowiązkiem służby wojskowej oraz ochroną dyplomatyczną. Wprawdzie już w latach 1950-tych obywatelstwa poszczególnych państw były uznawane na płaszczyźnie międzynarodowej (dotyczy to w pierwszym rzędzie Indii, Pakistanu, Ceylonu i Federacji Malajskiej), jednakże umowy międzynarodowe zawierane przez W. Brytanię dopuszczały wykonywanie pewnych uprawnień związanych ze zwierzchnictwem personalnym w stosunku do wszystkich poddanych brytyjskich. W orzecznictwie Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości zwrócono jednak uwagę (sprawa incydentu powietrznego z 1955 r.), że w istocie Wielka Brytania może sprawować ochronę dyplomatyczną wyłącznie w imieniu odpowiednich państw *Commonwealthu*, działając jako ich przedstawiciel („Although the 'common status' still provides juridical base for the exercise by the United Kingdom of diplomatic action and consular protection over all Commonwealth citizens, this function of the United Kingdom, with respect to the citizens of other sovereign Member States, has become essentially that of agent” — za J. Cuthbert, s. 214).

Bardzo istotne konsekwencje w zakresie prawa o obywatelstwie brytyjskim miało wydanie przez Wielką Brytanię ustaw antyimigracyjnych w latach 1962-1971. Na ich podstawie poddano szereg poddanych brytyjskich, osoby będące pod ochroną brytyjską oraz cudzoziemców kontroli urzędów imigracyjnych, co w praktyce ograniczało prawo ich wjazdu do Wielkiej Brytanii. Podstawowym kryterium uprawniającym do wjazdu było posiadanie statusu tzw. *patrials*. Pojęcie to jest nieprzetłumaczalne na język polski; *patrials* to obywatele Zjednoczonego Królestwa i Kolonii, którzy są urodzeni, przysposobieni, naturalizowani lub zarejestrowani jako obywatele Wielkiej Brytanii; w pewnych przypadkach osoby, których rodzice lub dziadkowie spełniali te wymogi, bądź osoby mieszkające w Wielkiej Brytanii przez 5 lat (definicję podaje P. Tucker, s. 9). Wprowadzenie tego kryterium miało na celu uprzywilejowanie osób związanych z Wyspami,

a jednocześnie ograniczenie prawa wjazdu do Zjednoczonego Królestwa ludności kolorowej, formalnie mającej status obywateli brytyjskich.

Dalsze komplikacje zostały spowodowane przystąpieniem Wielkiej Brytanii do EWG i koniecznością dostosowania ustawodawstwa wewnętrznego do prawa europejskiego. Rząd brytyjski musiał określić kategorie osób, które będą uważane za obywateli brytyjskich w rozumieniu Traktatu Rzymskiego. Zdecydowano, że prawo swobodnego poruszania się w obrębie EWG będzie przysługiwało trzem kategoriom obywateli brytyjskich: obywatelom Zjednoczonego Królestwa i Kolonii będącym *patrials*, poddanym brytyjskim nie posiadającym obywatelstwa żadnego z państw *Commonwealthu* będącym *patrials*, oraz obywatelom Zjednoczonego Królestwa i Kolonii nie będącym *patrials*, urodzonym, zamieszkałym lub zarejestrowanym w Gibraltarze. Jednocześnie ustalono, że obywatele państw członkowskich EWG nie są uważani za cudzoziemców w rozumieniu ustawodawstwa imigracyjnego, tzn. nie podlegają kontroli przy wjeździe do Wielkiej Brytanii. Uprzywilejowaną sytuację mają w tym względzie Irlandczycy, którzy jako jedyni obywatele spośród państw EWG mają prawo głosowania, zasiadania w sądzie jako przysięgli oraz swobodnego dostępu do służby publicznej.

Postulaty dotyczące zreformowania prawa o obywatelstwie pojawiły się już w połowie lat siedemdziesiątych. Wysuwane były one zarówno przez rządzącą wówczas Partię Pracy, jak i przez konserwatystów. Zrealizowano je po dojściu do władzy torysów.

Nowa ustawa posługuje się zasadniczo trzema pojęciami: obywateli brytyjskich (*British citizens*), obywateli brytyjskich terytoriów zależnych (*British Dependent Territory Citizens*) oraz posiadaczy brytyjskie obywatelstwo zamorskie (*British Overseas Citizens*); dodatkowo utrzymano pomocnicze pojęcia osób pozostających pod ochroną brytyjską (*British protected persons* — kategoria ta zaniknie po 1985 r., kiedy to uzyska niepodległość ostatni protektorat, Brunei) oraz poddanych brytyjskich nie posiadających żadnego obywatelstwa.

Kategorią pierwotną i podstawową, zgodnie z art. 1 ustawy z 1981 r., są obywatele brytyjscy. Status ten uzyskali wszyscy obywatele Zjednoczonego Królestwa i Kolonii, którzy byli *patrials* wg ustawy imigracyjnej z 1971 roku, tj. których prawo przebywania na Wyspach Brytyjskich było nieograniczone. W sumie grupa ta liczy ok. 55 mln mieszkańców Wielkiej Brytanii i 2-3 mln osób zamieszkujących inne państwa *Commonwealthu*.

Zmodyfikowane zostały warunki nabycia obywatelstwa brytyjskiego. Ograniczono powszechnie uprzednio stosowaną zasadę *ius soli*, uzupełniając ją dodatkowym wymogiem: osoba urodzona w Wielkiej Brytanii może nabyć obywatelstwo tylko w takim przypadku, gdy przynajmniej jedno z rodziców jest obywatelem brytyjskim lub przebywa stale w Wielkiej Brytanii, zgodnie z ustawodawstwem imigracyjnym (art. 1). Wprowadzono nadto możliwość nabycia obywatelstwa przez dziedziczenie — w ten sposób mogą uzyskać je zstępni w pierwszej generacji obywateli brytyjskich będących *patrials*, urodzeni za granicą.

Utrzymano możliwość nabycia obywatelstwa w drodze przysposobienia przez obywateli brytyjskich; pewne grupy byłych obywateli Zjednoczonego Królestwa i Kolonii oraz obywateli *Commonwealthu* mogą ponadto nabyć obywatelstwo w drodze rejestracji a także w drodze naturalizacji (warunkami są: przebywanie w Wielkiej Brytanii przynajmniej przez 5 lat z zamiarem stałego pobytu, znajomość języka oraz odpowiednia postawa obywatelska). Decyzje w kwestiach rejestracji i naturalizacji należą na ogół do kompetencji dyskrecyjnych ministra spraw wewnętrznych (*Home Secretary*), co oznacza, że nie przysługuje od nich od-

wołanie do sądu. Wyjątkowy charakter ma przepis art. 44.1, który pozwala na zaskarżenie negatywnej decyzji, jeżeli zachodzi podejrzenie, że została ona wydana z naruszeniem przepisów o niedyskryminacji.

Artykuły 15-25 określają status i warunki nabycia obywatelstwa brytyjskich terytoriów zależnych, tj. dawnych obywateli Zjednoczonego Królestwa i Kolonii związanych z koloniami. Warunki te w znacznej mierze odpowiadają warunkom nabycia obywatelstwa brytyjskiego: urodzenie na terytorium zależnym (dzieci ludności miejscowej), dziedziczenie obywatelstwa, rejestracja, naturalizacja (przy czym w odniesieniu do dwóch ostatnich instytucji kompetencje ministra spraw wewnętrznych może sprawować gubernator kolonii). Współcześnie obywatelami terytoriów zależnych są np. mieszkańcy Hong-Kongu, Gibraltaru, Bermudów, Falklandów itp. Można spotkać pogląd, że regulacja ta nie zabezpiecza wystarczająco interesów tej ludności w sytuacji, w której Wielka Brytania utraciłaby te terytoria (tak twierdzi Ch. Blake, s. 190). Obywatele brytyjskich terytoriów zależnych podlegają kontroli imigracyjnej przy wjeździe do Wielkiej Brytanii, nie obejmują ich też (poza Gibraltarem) przepisy o swobodnym przepływie siły roboczej w ramach EWG (por. w tej sprawie *New Declaration by the Government of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland on the definition of the term "Nationals"*, „Official Journal of the European Communities” No C 23 z dnia 28.1.1983). Przysługiwać im natomiast będzie prawo do ochrony dyplomatycznej ze strony Wielkiej Brytanii; wprawdzie ustawa z 1981 r. nie wspomina o paszportach, ale sądząc z dotychczasowej praktyki obywatele terytoriów zależnych będą otrzymywać paszporty brytyjskie.

Kategorią traktowaną jako przejściową są osoby mające brytyjskie obywatelstwo zamorskie (*British Overseas Citizens*). Są to ci wszyscy obywatele Zjednoczonego Królestwa i Kolonii, którzy nie nabyli obywatelstwa brytyjskiego, ani terytoriów zależnych. Grupa ta obejmuje ok. 210 tys. osób, zamieszkujących głównie poza Wielką Brytanią (w Malezji, Indii i Afryce Wschodniej). Zgodnie z art. 26 ustawy, kategoria ta ma charakter wyłącznie „pierwotny”, co oznacza, że status ten nie może być przekazywany, a zwłaszcza dziedziczony, jest ona również w pewnym sensie sztuczna, ponieważ w istocie nie istnieje żaden efektywny związek pomiędzy tymi osobami a Wielką Brytanią poza dawno ustalą zależnością kolonialną.

Utrzymano wreszcie szczególne ułatwienia przy nabyciu obywatelstwa brytyjskiego przez Irlandczyków. Rozróżnia się przy tym dwie grupy osób: urodzonych przed 1 stycznia 1949 r., którzy byli poddanybrytyjskimi na mocy deklaracji złożonych zgodnie z ustawą z 1948 r. (około 140 tys. osób) oraz osiedlonych w Wielkiej Brytanii przed 1 stycznia 1973 r. Pierwsza kategoria osób zatrzymuje na mocy art. 31.2 ustawy o obywatelstwie z 1981 r. status poddanych brytyjskich bez względu na miejsce zamieszkania (Wielka Brytania, Irlandia); druga natomiast uzyskuje prawo do nabycia obywatelstwa brytyjskiego przez rejestrację bez względu na posiadanie lub nieposiadanie statusu poddanego brytyjskiego.

Podstawowym sposobem utraty wszystkich typów obywatelstwa jest zrzeczenie się (art. 12), które ma w zasadzie charakter jednostronny; w czasie wojny jest ono zastąpione zwolnieniem z obywatelstwa przez ministra spraw wewnętrznych. Ustawa przewiduje również (art. 40) możliwość pozbawienia obywatelstwa osób, które nabyły je w drodze naturalizacji lub rejestracji przy pomocy podstępny lub jeżeli zachowały się one nielojalnie w stosunku do Korony, o ile pozbawienia wymaga dobro publiczne i o ile osoby te nie staną się przez to bezpaństwowcami. Pozbawienie obywatelstwa również należy do dyskrecjonalnych prerogatyw ministra spraw wewnętrznych.

Nowa ustawa miała uprościć system prawa o obywatelstwie brytyjskim. W tym celu zrezygnowano z instytucji obywatela *Commonwealthu*, ograniczając krąg obywateli do osób związanych z Wielką Brytanią w jej obecnym kształcie. Trudno jednak mówić o osiągnięciu tego celu na płaszczyźnie międzynarodowej, jeżeli np. krąg obywateli brytyjskich, uprawnionych do korzystania z wolnego przepływu siły roboczej w ramach EWG, nie jest równoznaczny z kręgiem osób posiadających paszport brytyjski. W literaturze podkreśla się też (por. McDonald-Blake, s. 71), że ustawa w połączeniu z ustawodawstwem imigracyjnym ma na celu ułatwienie wjazdu do Wielkiej Brytanii białym (głównie osobom pochodzenia europejskiego), a utrudnienie go przedstawicielom innych ras, co powoduje, że można przeciwko niej wysunąć zarzut dyskryminacji rasowej. Trudno w tej chwili ocenić słuszność tego zarzutu, ale kryterium *patrial*, decydujące o uznaniu za obywatela brytyjskiego, zdaje się go potwierdzać.

Z całą pewnością jednak ustawa z 1981 r. jest sprzężona z ustawodawstwem imigracyjnym, co pozwoliło na jednoznaczne wyłączenie spod kontroli imigracyjnej tylko kategorii obywateli brytyjskich (nie ma już podziału w ramach poszczególnych grup — uprzednio część obywateli Zjednoczonego Królestwa i Kolonii była uprawniona do wjazdu, inni — nie). Niewątpliwym *novum* ustawy z 1981 r. jest też wprowadzenie równouprawnienia płci w zakresie prawa o obywatelstwie, przejawiające się zwłaszcza w dziedziczeniu obywatelstwa przez dzieci w równym stopniu po ojcu i po matce, jak również w zniesieniu automatyzmu nabycia przez kobietę obywatelstwa w przypadku zawarcia związku małżeńskiego z obywatelem brytyjskim (w to miejsce wprowadzono ułatwienia w postępowaniu naturalizacyjnym). Akt o obywatelstwie brytyjskim z 1981 r. jest niezwykle szczegółowy, niemal kazuistyczny, jednakże pewne kwestie zostały w nim pominięte (prawo do ochrony dyplomatycznej, prawo do posiadania paszportu brytyjskiego, jasne sprecyzowanie praw i obowiązków obywateli przebywających w Wielkiej Brytanii — por. Ch. Blake, s. 196) sugeruje też, że w przypadku konieczności wprowadzenia do ustawy zmian, nowelizacje powinny być poprzedzone ogólnonarodową dyskusją na temat: „Co to znaczy być Brytyjczykiem w erze postimperialnej”.

Władysław Czapliński

PRACOWNICY PRZYGRANICZNI WOJEWÓDZTWA ZIELONOGÓRSKIEGO (Zagadnienia prawne)

Uwagi wstępne

Specyficzna wymiana pracowników przygranicznych rozwinęła się w Polsce w warunkach nie tylko nowo ukształtowanej w 1945 roku granicy zachodniej, ale w pierwszym rządzie w wyniku nowego wzajemnego układu stosunków politycznych i gospodarczych pomiędzy dwoma sąsiadującymi państwami. W Polsce w okresie międzywojennym przez krótki okres istniała także wymiana pracowników zamieszkałych nad granicą, lecz prowadzona była krótkowale i niesystematycznie, bez określenia jej warunków umową międzypaństwową. Problem ten wynikał raczej z zaistniałej sytuacji — po ostatecznym wytyczeniu granicy — a nie wskutek zamierzonej wymiany czy też najmu polskiej siły roboczej do kopalń i hut pobliskiego niemieckiego wówczas Śląska. Sprawy te załatwiały Komunalne Urzędy Po-